

GRADJEVNO PODUZETNIČTVO
PILAR, MALLY I BAUDA

Mally

Martin Pilar za Pilar & Mally & Bauda, kuća Bauda, Mihanovičeva 36, 1899–1900. g., pročelje
Martin Pilar for Pilar & Mally & Bauda, Bauda building, Mihanovičeva 36, 1899–1900, facade

Zlatko Jurić

Institut za povijest umjetnosti, Zagreb (vanjski suradnik)

**Arhitekt Martin Pilar –
zagrebački radovi 1889–1900.**Prethodno priopćenje – Preliminary communication
predano 4. 12. 1994.

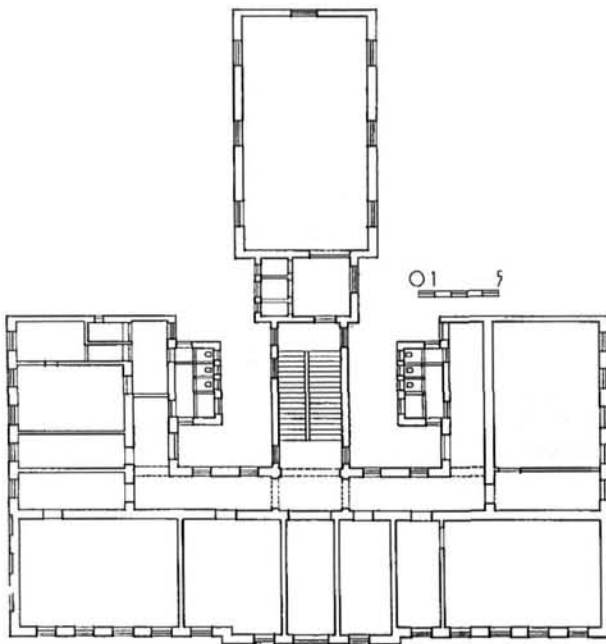
Arhitektonsko djelo Martina Pilara blisko je povezano sa školovanjem i početkom profesionalnog djelovanja prve akademske generacije arhitekata u Zagrebu, koji su sličnim arhitektonskim školovanjem stekli akademsku naobrazbu. To su arhitekti: Vjekoslav Šafranek (rođ. 1855. g.); Janko Josip Grahor (rođ. 1855. g.); Aleksandar Seć (rođ. 1856. g.); Julije Deutsch i Josip pl. Vancaš (rođ. 1859. g.); Lav Hoenigsberg i Martin Pilar (rođ. 1861. g.) i Janko Holjac (rođ. 1865. g.). Uglavnom studirali su na Visokoj tehničkoj školi i Akademiji likovnih umjetnosti u Beču, gdje su stekli arhitektonsku naobrazbu vrhunske europske kvalitete. Nakon završenih studija prvi je u Zagreb došao Janko Josip Grahor 1880. godine a posljednji Janko Holjac 1887. godine.

Pripadnici prve akademske generacije arhitektonskim djelovanjem su organski povezali arhitekturu Zagreba sa suvremenim srednjoeuropskim zbivanjima i odredili su razdoblje visokog historicizma. U proučavanju umjetničkog djela arhitekta Martina Pilara moguće je ustanoviti nekoliko vremenskih cjelina. Prva vremenska cjelina (1879–1891), obuhvaćajući školovanje i rad u državnoj službi i kod uglednih arhitekata, započimlje 1879. godine, kada je Pilar, završivši veliku realku u Zagrebu, upisao studij arhitekture na Visokoj tehničkoj školi u Beču. Nakon uspješne obrane prvog državnog ispita 1881. godine i završnog drugog državnog ispita 1884. godine stekao je diplomu arhitekta.¹ Razdoblje do 1886. g. proveo je na stručnoj izobrazbi u klasi profesora Friedricha von Schmidta, jednog od vodećih arhitekata srednjoeuropskog historicizma, na Akademiji likovnih umjetnosti u Beču.² Prije početka samostalnog profesionalnog arhitektonskog djelovanja, prema naredbi odjela za unutarnje poslove Kr. zem. vlade »(...) glede ovlašćivanja civilnih tehnikah za izvršavanje mjerničtva« iz 1877. godine, Martin Pilar je period od 1886. do 1891. godine obvezno provodio radeći ili u državnoj službi ili u atelijerima poznatih arhitekata.³ Za vrijeme rada u Gradskom poglavarstvu surađivao je s inžinierom Rupertom Melkusom, ravnateljem gradskoga građevnog ureda, tijekom 1889. godine na gradnji gradske dječjačke pučke škole u Varšavskoj ulici br. 18.⁴ U takvoj suradnji moguće je pretpostaviti podjelu poslova, u kojoj je mladi ali izvrsno školovani arhitekt Martin Pilar bio zadužen za prostornu organizaciju i oblikovanje arhitektonske kompozicije, dok se znatno tehnički i financijski iskusniji Rupert Melkus bavio organizacijom i nadziranjem procesa gradnje te ugovaranjem radova s građevnim poduzetnicima. U arhitektonskoj kompoziciji primijenjena je vrlo funkcionalna organizacija prostora. Osnovno načelo je jednostavno nizanje učionica i kabineta samo s jedne strane hodnika, u obliku slova »U«. S dvorišne strane nalaze se sanitarije i gombaonica (dvorana za tjelovježbu), u koju se dolazi s podesta središnjeg dvokrakog stubišta. Arhitektonska kompozicija zasniva se na tri osnovna volumena: zgradi, stubištu i gombaonici. Oblikovanje je vrlo jednostavno i potpuno sudržano u izrazu. Središnji rizalit je neznatno istaknut zbog naglašavanja pozicije ulaza. U tom razdoblju značajno je asistiranje arhitektu Kuni Waidmannu na gradnji gradske obojane pučke škole 1889. godine u Krajiškoj ulici br. 5.⁵ Kuno Waidmann je bio već ugledni, profesionalno afirmiran arhitekt s nizom izvedenih gradnji pa je uloga Martina Pilara vjerojatno bila više suradnička negoli autorska. Primijenjena je istovjetna funkcionalna organizacija prostora linearnog nizanja učionica, uz izduženi hodnik. Arhitektonska kompozicija zasniva se na kompaktnom volumenu s istaknutim uglovima a volumen dvostrukog stubišta spojen je s volumenom gombaonice. Odmjerenost oblikovanja je posve u skladu s estetskim načelima primijenjenim u gradnjama arhitekta Kune Waidmanna.

Druga vremenska cjelina od 1891. do 1894. godine obuhvaća autorski rad u vlastitom arhitektonskom atelijeru. Produkcija nije

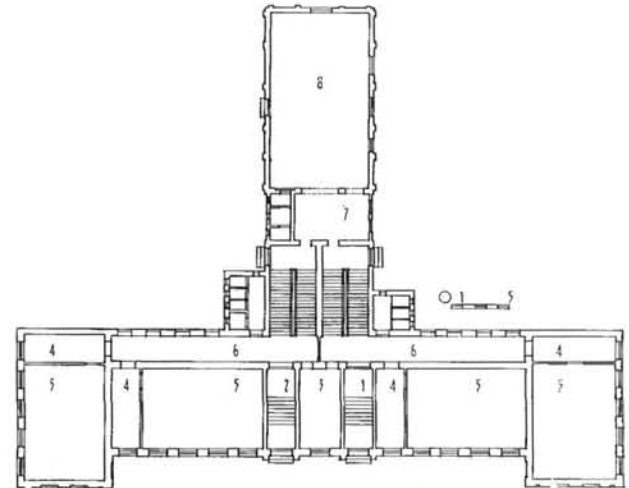
Sažetak

Arhitektonsko djelo Martina Pilara blisko je povezano sa školovanjem i početkom profesionalnog djelovanja prve akademske generacije arhitekata, koji su organski povezali arhitekturu Zagreba sa suvremenim srednjoeuropskim zbivanjima i odredili razdoblje visokog historicizma. U proučavanju umjetničkog djela moguće je ustanoviti nekoliko vremenskih cjelina. Prva cjelina je školovanje na Visokoj tehničkoj školi i Akademiji likovnih umjetnosti u Beču i rad u državnoj službi i kod uglednih arhitekata u Zagrebu od 1879. do 1891. godine. Druga vremenska cjelina od 1891. do 1894. godine autorski je rad u vlastitom arhitektonskom atelijeru. Treća vremenska cjelina obuhvaća zajedničko djelovanje sa civilnim inžinierom Julijem Mallym i gradskim graditeljnim majstorom Karlom Baudom u okviru građevnog poduzetništva Pilar & Mally & Bauda od 1894. do 1907. godine. Zahvaljujući vlasničkoj i profesionalnoj strukturi partnerstva, poduzeće je moglo obavljati sve vrste poslova u arhitekturi i graditeljstvu počevši od projektiranja, vođenja nadzora do izvodačkih radova. Od osnutka pa sve do oko 1900. godine vjerojatno je Martin Pilar jedini autor arhitektonskih osnova. Budući da se djelatnost poduzeća postupno proširila i na vrlo velike izvodačke poslove prema arhitektonskim osnovama koje su izradili drugi arhitekti, Martin Pilar je posve sigurno – uz Lava Hoenigsberga, Hermannu Bolléa, Josipa pl. Vancaša, Janka Josipa Grahora, Janka Holjca i Aleksandra Seća – jedan od arhitekata koji su autorski jasno uobličili arhitekturu visokog historicizma u Zagrebu u razdoblju od 1880. do 1900. godine.

Rupert Melkus i Martin Pilar, Gradska dječja pučka škola, Varšavska 18, 1889. g., tlocrt prizemlja

Rupert Melkus and Martin Pilar, Elementary Boys' School, Varšavska 18, 1889, plan of ground floor

Kuno Waidmann u suradnji s Martinom Pilarom, Gradska obospolna pučka škola, Krajiška 9, 1889. g. (1992. g. – J. Seifert i K. Wajda, nadogradnja drugoga kata), tlocrt prizemlja (1. ulaz za djevojčice, 2. ulaz za dječake, 3. ured ravnatelja, 4. predsoba, 5. razred, 6. hodnik, 7. garderoba, 8. gombaonica)

Kuno Waidmann in collaboration with Martin Pilar, Coeducational Elementary School, Krajiška 9, 1889 (second floor added in 1922, plans J. Seifert and K. Wajda), plan of ground floor (1. entrance for girls, 2. entrance for boys, 3. Principal's office, 4. anteroom, 5. classroom, 6. corridor, 7. cloak-room, 8. gym)

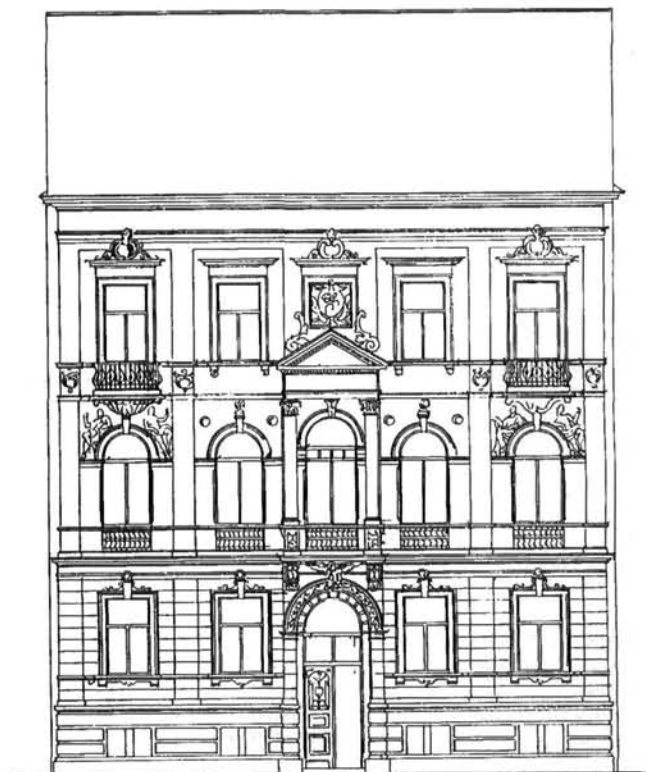
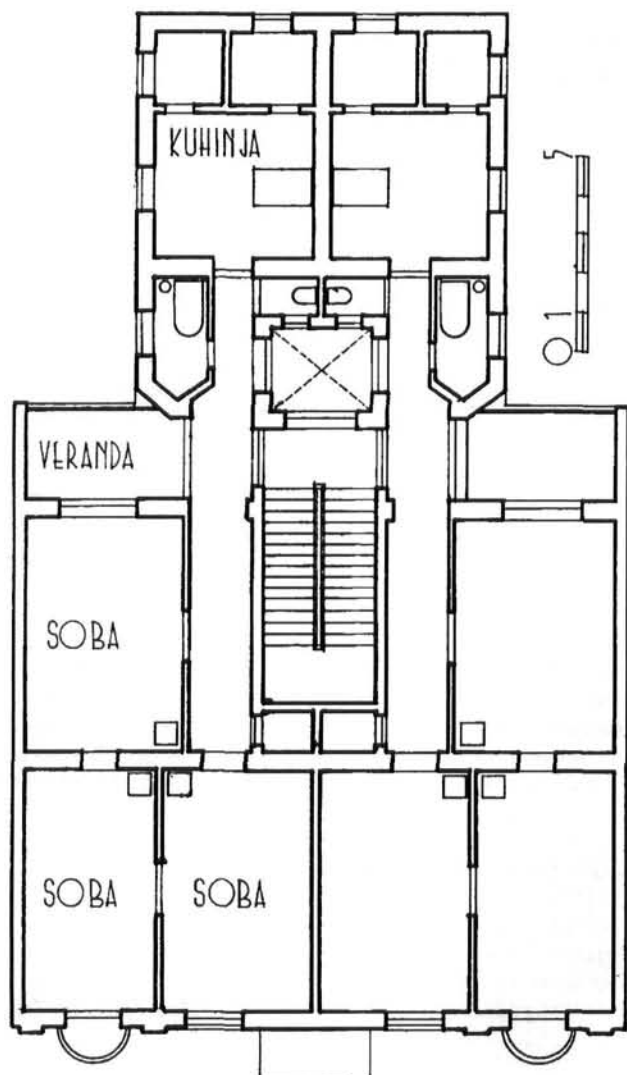
velika – dosad su poznata samo tri rada i to bi se moglo shvatiti kao stvaralačka priprema za produktivnija vremena koja tek nadolaze. Arhitekt Martin Pilar, civilni inženir Julio Mally i gradski graditelj majstor Karlo Bauda osnovali su 1894. godine građevno poduzetništvo Pilar&Mally&Bauda, koje je djelovalo sve do 1907. godine.⁶

U nepunih trinaest godina poduzeće je razvilo opsegom veoma veliku a značenjem slojevitom profesionalnu djelatnost. Zahvaljujući vlasničkoj strukturi partnerstva, poduzeće je moglo obavljati sve vrste poslova u arhitekturi i graditeljstvu počam od projektiranja, vođenja nadzora do izvođačkih radova. Od osnutka pa sve do oko 1900. godine vjerojatno je Martin Pilar bio jedini autor arhitektonskih osnova. Uz arhitektonske radove poduzeća izlagali su zajedno Hermann Bollé, Kuno Waidmann, Josip pl. Vancaš i Hoenigsberg&Deutsch na značajnoj Milenijskoj izložbi, priređenoj 1896. godine u Budimpešti.⁷

Osnovna projektantska zadaća obuhvaćala je stanovanje, interpolacije u postojeće povijesne cjeline i poslovno-stambene zgrade. Projektiranje najamnih stambenih zgrada se uglavnom svodilo na popunjavanje ortogonalne blokovske donjogradske matrice.⁸ Suvremeni teoretičar Joseph Stueben definirao je suvremenu tipologiju najamnog stanovanja prema odnosu stambene kuće i građev-

vinske čestice; broju stanova u kući te vrsti i potrebi stanara.⁹ U suvremenoj zagrebačkoj najamnoj stambenoj izgradnji u odnosu stambene kuće i građevinske čestice uglavnom je primjenjivan zatvoreni način ugradnje u nizu. U odnosu na broj stanova u kući, najčešća je najamna izgradnja. Analiza stanara prema vrsti i potrebi pokazuje da je građansko stanovanje s minimalnim, optimalnim i maksimalnim zahtjevom udobnosti.¹⁰ Glavnina projektantskog opusa koji se bavi ugrađenom najamnom građanskom stambenom kućom nudi nekoliko modela.

U arhitektonskom djelovanju Martina Pilara osnovni prototip s optimalnim zahtjevom udobnosti iz kojeg manje ili više pristječu svi ostali modeli je kuća Amruš (1892–1893. g.; Strossmayerov trg 5) sa dva trosobna stana približno jednake površine na jednom katu. Vertikalna komunikacija unutar zgrade riješena je centralno smještenim dvokrakim stubištem koje je posredno osvijetljeno i prozračeno iz neposredno smještenog svjetlika. Prostorna organizacija stana osmišljena je tako da su gospodarski prostori (kuhinja, izba, soba služavke, kupaonica i WC) izdvojeni iz osnovnog uličnog volumena i grupirani oko centralnog svjetlika prema dvorišnoj strani. Sve vrlo prostrane sobe i prateći prostori imaju neposredno prirodno svjetlo. Osnovni element povezivanja svih prostora i komunikacije u stanu je ponešto

Martin Pilar, kuća Amruš, Strossmayerov trg 5, 1892–1893. g., pročelje
Martin Pilar, Amruš building, Strossmayerov trg 5, 1892–1893, facade

Martin Pilar, kuća Amruš, Strossmayerov trg 5, 1892–1893. g., tlocrt prvog kata

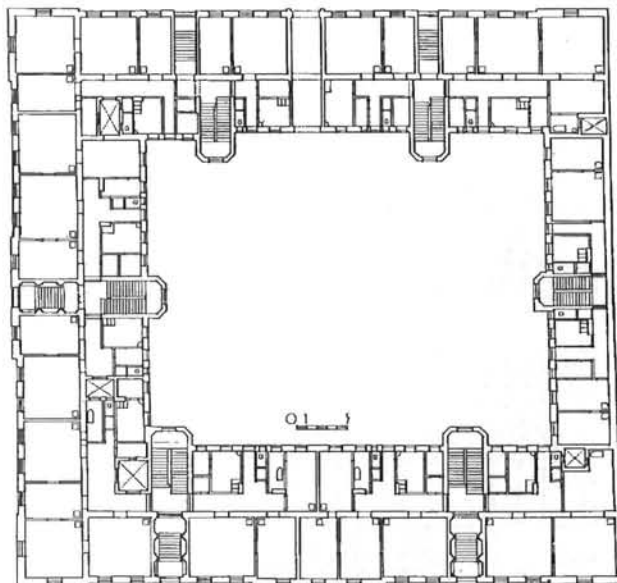
Martin Pilar, Amruš building, Strossmayerov trg 5, 1892–1893, plan of ground floor

izduženi hodnik. Posredno prirodno svjetlo imaju centralno stubište, hodnik i WC. Ostvareno je vrlo udobno i higijensko stanovanje. Osnovna mana je nedostatak izravne povezanosti spavaće sobe i kupaonice. Problem izduženog hodnika pokušat će riješiti unutar istog modela u kući Tomaj (1897. g.; Gajeva 38). Zadržano je načelo vertikalne komunikacije unutar zgrade sa centralno smještenim dvokrakim stubištem, posredno osvijetljenim iz središnjeg svjetlika. Osnovni element povezivanja svih prostora u stanu je hodnik savijen u obliku slova »L«, kojim su skraćene razdaljine između gospodarskih i stambenih prostora. Ostvarena je izravna veza kupaonice i spavaće sobe. Istraživanja se nastavljaju daljnjim razvijanjem modela napuštanjem centralnog svjetlika a dvokrako stubište izravno osvijetljuje. Neposredna posljedica je izdvajanje iz osnovnog uličnog volumena dva odijeljena volumena s gospodarskim sadržajima prema dvorištu.

Izuzetno su zanimljivi primjeri gdje se u osnovnom modelu sa dva velika stana eksperimentira oblikom stubišta i položajem svjetlika poput: kuće Mally (1898. g.; Mihanovićeve 28).

Sljedeći model je najamna stambena kuća s maksimalnim zahtjevom udobnosti s jednim velikim četverosobnim ili peterosobnim stanom na katu i dvokrakim stubištem, primjerice kuća Antolковиć (1896. g.; Masarykova 16); kuća Schwartz (1897. g.; Varšavska 1); kuća Bauda (1899–1900. g.; Mihanovićeve 36). Kuća Bauda ima posebno zanimljivo prostorno rješenje stana. Gospodarski prostori izdvojeni su u zasebni volumen prema dvorištu, a dvokrako stubište smješteno je posve uz rub parcele. Prvi je put uvedena značajna novost – prirodno osvijetljena velika predsoba, što će polovicom 20-tih i 30-tih godina postati jedan od standardnih temeljnih elemenata zagrebačke stambene tipologije. Omogućena je bogata veranda na dvorišnoj strani. Nedostatak je nespretno smještena kupaonica prema stubištu bez prirodnog svjetla i prozračivanja.

Sljedeći primjeri ugrađene najamne stambene izgradnje su neobična kombinacija optimalne i minimalne kvalitete udobnosti stanovanja. Na uličnoj strani ostvareno je stanovanje optimalne udobnosti uglavnom prema osnovnome modelu, a prema dvo-

Martin Pilar & Mally & Bauda, zgrada Jugoslavenske akademije, Tomislavov trg/Petrinjska ulica/nova ulica (neizvedeni projekt), 1894. g., tlocrt prizemlja

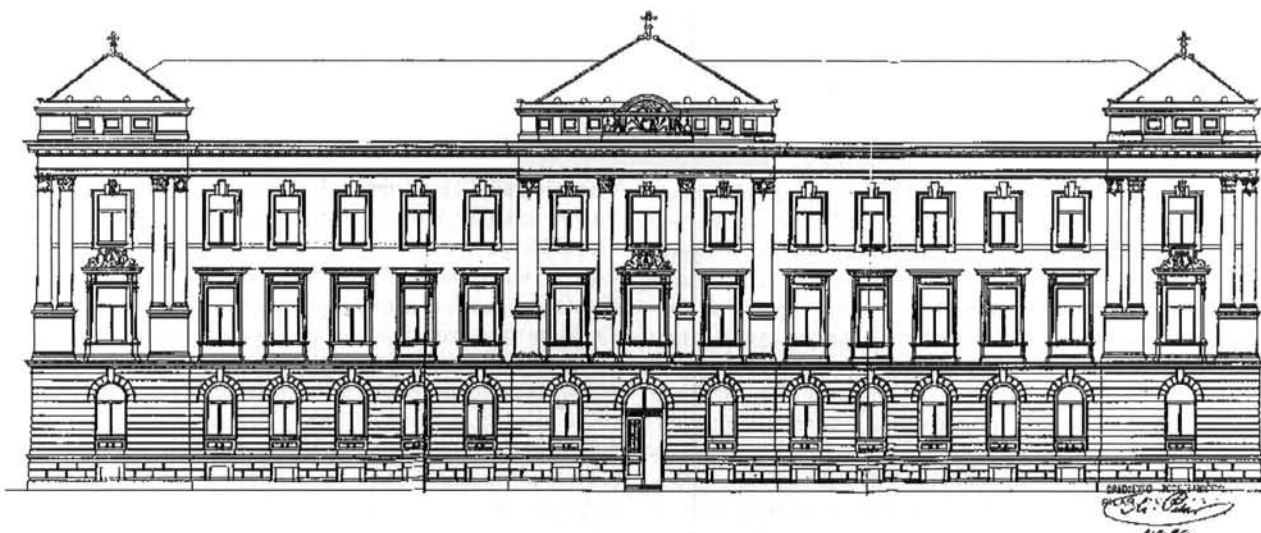
Martin Pilar for Pilar & Mally & Bauda, Yugoslav Academy building, Tomislavov trg/Petrinjska/new street (unrealized project), 1894, plan of ground floor

rišnoj strani je stanovanje minimalne udobnosti najčešće bez kupaonice i s jedino prohodnim sobama. Ovisno o veličini zemljišne čestice, postoje dva primjera. Dostatan velika zemljišna čestica, koja omogućuje potpuno odvajanje ulične i dvorišne zgrade. Prostorna organizacija obje zgrade riješena je u kompaktnom volumenu da bi se uštedio prostor, primjerice kuća Grahor (1898. g.; Gundulićeva 37).

Uglovnice su poseban model ugrađene građanske stambene najamne kuće optimalne udobnosti. Zanimljiv primjer su četiri veća stana na katu sa dva stubišta, primjerice: zgrada Hrvatskog tipografskog društva »Sloga« (1894–1895. g.; Primorska2/Ilica); kuća Mudrovčić (1897. g.; Preradovićeve 44/Svačićev trg); kuća Rudovits (1899. g.; Trg maršala Tita / Masarykova 27). Najzreliji je primjer kuće Rudovits sa tri trosobna i jednim peterosobnim stanom na katu. Uz dva centralno smještena stubišta nalaze se gospodarski prostori s prirodnim svjetlom, a s ulične strane ostvareno je nizanje soba.

Poseban primjer ugrađene najamne stambene zgrade neizvedeni je projekt zgrade Jugoslavenske akademije (1894. g.; Tomislavov trg/Petrinjska ulica/nova ulica). Arhitektonska kompozicija velikog stambenog bloka sa tri ulična pročelja riješena je s velikim dvorištem pravilnog pravokutnog oblika jer unutrašnja strana ima strogo određenu građevnu liniju. Dvorište bloka imade jedino privatno značenje i uglavnom namjenu gigantskog svjetlika, a manje javnoga gradskog prostora bez obzira na postojeći kolni ulaz. Zamišljeno je ukupno dvanaest – uglavnom trosobnih i četverosobnih – stanova na katu sa šest dvokrakih stubišta. Organizacija prostora u stanovima na uglu riješena je svjetlicima i primjenom »L« hodnika, pomoću kojih su prostori posredno osvijetljeni.

Kada se stilski analizira golemi arhitektonski opus iz razdoblja od 1892. pa sve do oko 1900. godine, moguće je postaviti nekoliko pretpostavki. Prva se odnosi na cjelovitost i oblikovnu prepoznatljivost arhitektonskog izraza, tako da bi se sve to moglo s velikom vjerojatnošću pripisati Martinu Pilaru, jednom od partnera u poduzeću. Taj opus moguće je prema kriteriju kvalitete

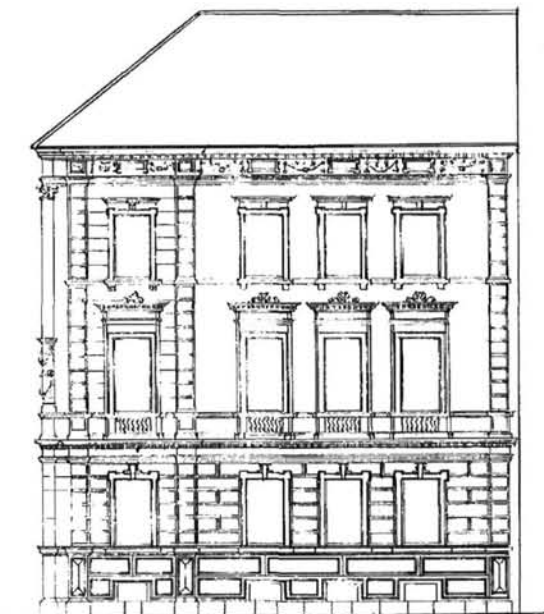

Martin Pilar & Mally & Bauda, zgrada Jugoslavenske akademije, Tomislavov trg/Petrinjska ulica/nova ulica (neizvedeni projekt), 1894. g., pročelje prema novoj ulici

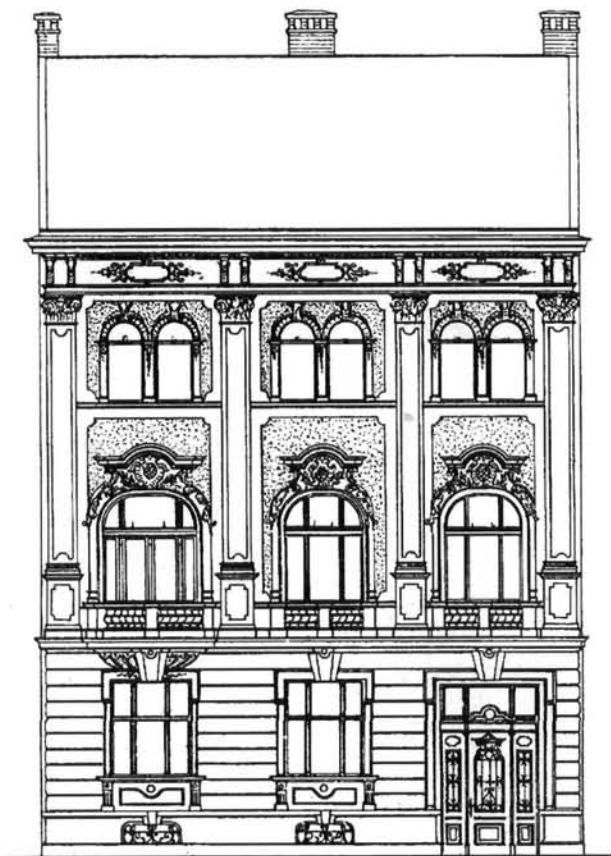
Martin Pilar for Pilar & Mally & Bauda, Yugoslav Academy building, Tomislavov trg/Petrinjska/new street (unrealized project), 1894, facade facing the new street

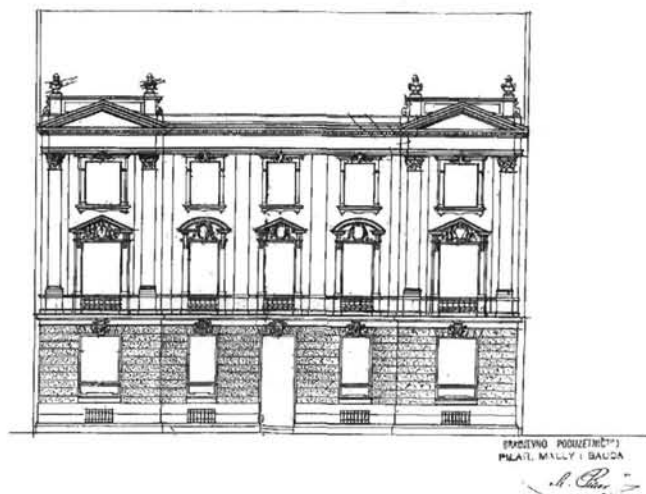
Martin Pilar za Pilar & Mally & Bauda, kuća Wellisch, Jurišićeva 8, 1894. g., pročelje (prizemlje potpuno demolirano)
 Martin Pilar for Pilar & Mally & Bauda, Wellisch building, Jurišićeva 8, 1894, facade (with completely demolished ground floor)

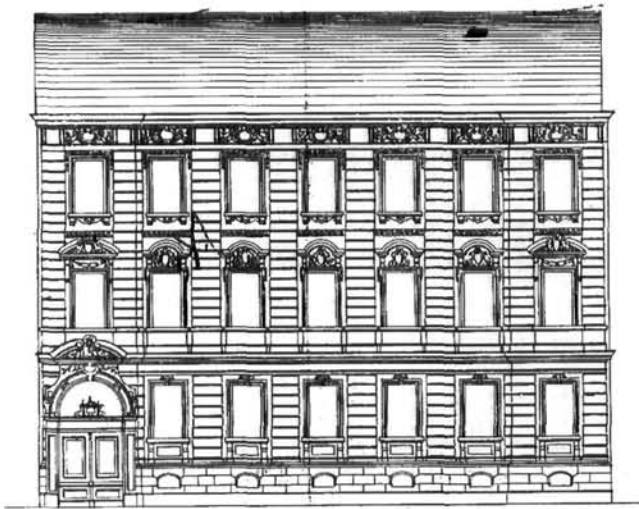
Martin Pilar za Pilar & Mally & Bauda, zgrada Hrvatskog tipografskog društva »Sloga«, Primorska 2/Ilica, 1894–1895. g., pročelje (potpuno demolirano)
 Martin Pilar for Pilar & Mally & Bauda, Croatian Typographic Society building (»Sloga«), Primorska 2/Ilica, 1894–1895, facade (completely demolished)

Martin Pilar za Pilar & Mally & Bauda, kuća Antolković, Masarykova 16, 1896. g., pročelje (dogradnjom dućana demolirano prizemlje)
 Martin Pilar for Pilar & Mally & Bauda, Antolković building, Masarykova 16, 1896, facade (ground floor demolished by building of a shop)

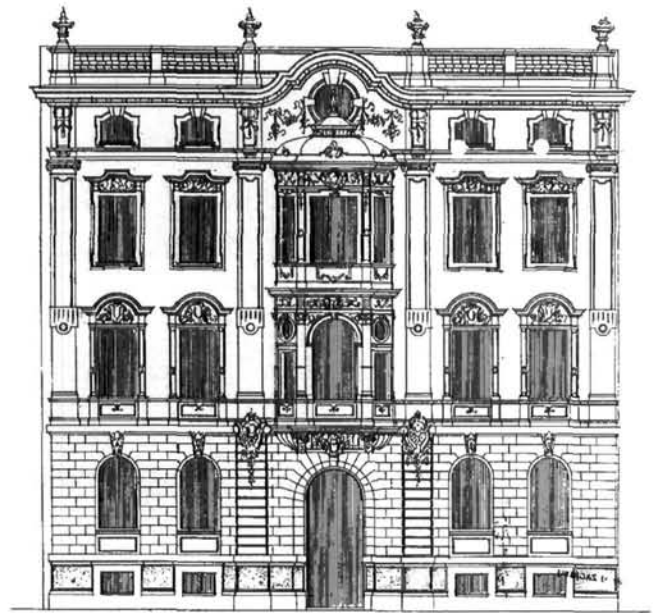

Martin Pilar za Pilar & Mally & Bauda, kuća Tomaj, Gajeva 38, 1897. g., pročelje
 Martin Pilar for Pilar & Mally & Bauda, Tomaj building, Gajeva 38, 1897, facade

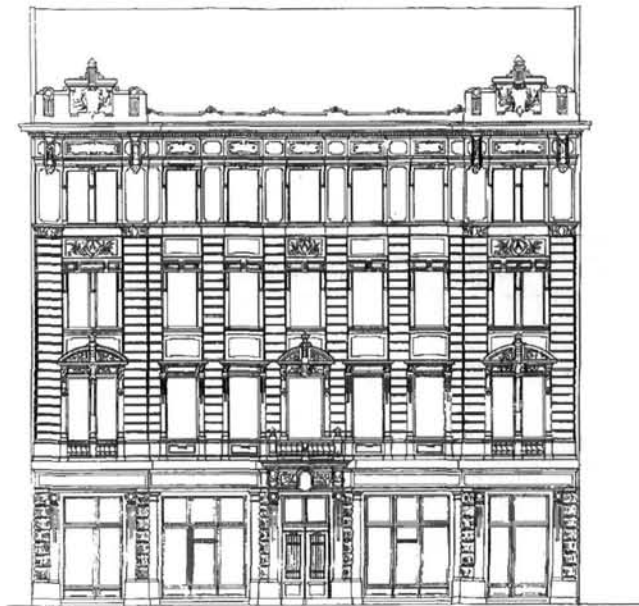
Martin Pilar za Pilar & Mally & Bauda, kuća Grahor – ulična i dvorišna zgrada, Gundulićeva 37, 1898, pročelje (pročelje izmijenjeno tijekom gradnje)

Martin Pilar for Pilar & Mally & Bauda, Grahor building – building on street and building at back, Gundulićeva 37, 1898, facade (facade changed during construction)

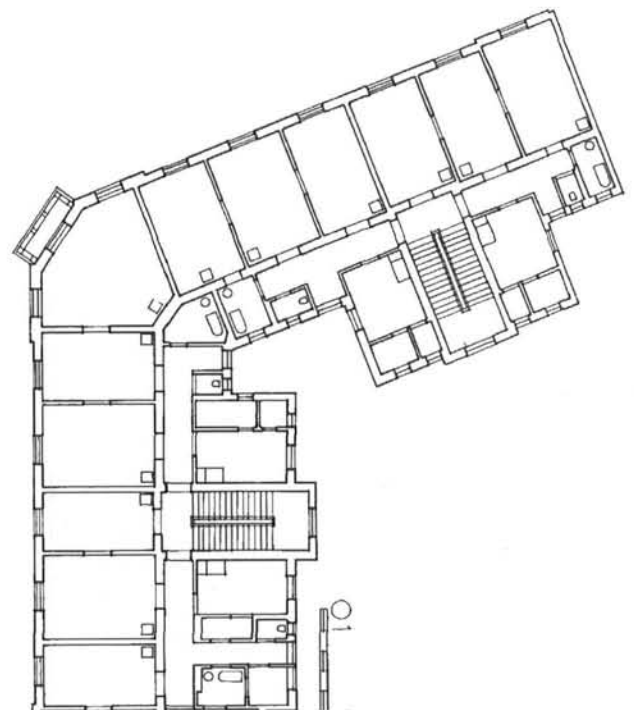
Martin Pilar za Pilar & Mally & Bauda, kuća Mally, Mihanovićeva 28, 1898. g., pročelje

Martin Pilar for Pilar & Mally & Bauda, Mally building, Mihanovićeva 28, 1898, facade

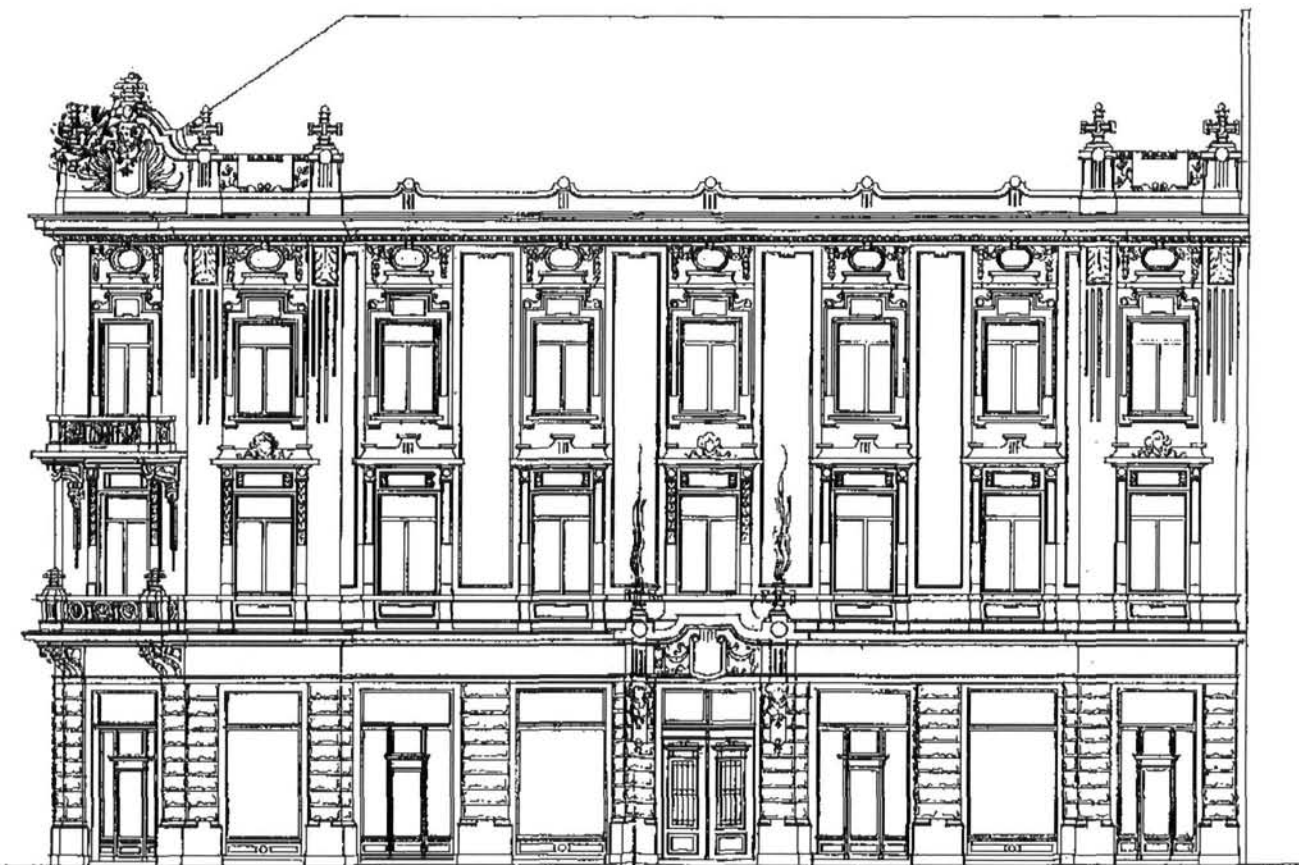
Martin Pilar za Pilar & Mally & Bauda, kuća Štokan, Ilica 73, 1898–1899. g., pročelje

Martin Pilar for Pilar & Mally & Bauda, Štokan building, Ilica 73, 1898–1899, facade

Martin Pilar za Pilar & Mally & Bauda, kuća Rudovits, Trg maršala Tita 1/Masarykova 27, 1899. g., tlocrt drugog kata

Martin Pilar for Pilar & Mally & Bauda, Rudovitz building, Trg maršala Tita 1/Masarykova 27, 1899, plan of second floor

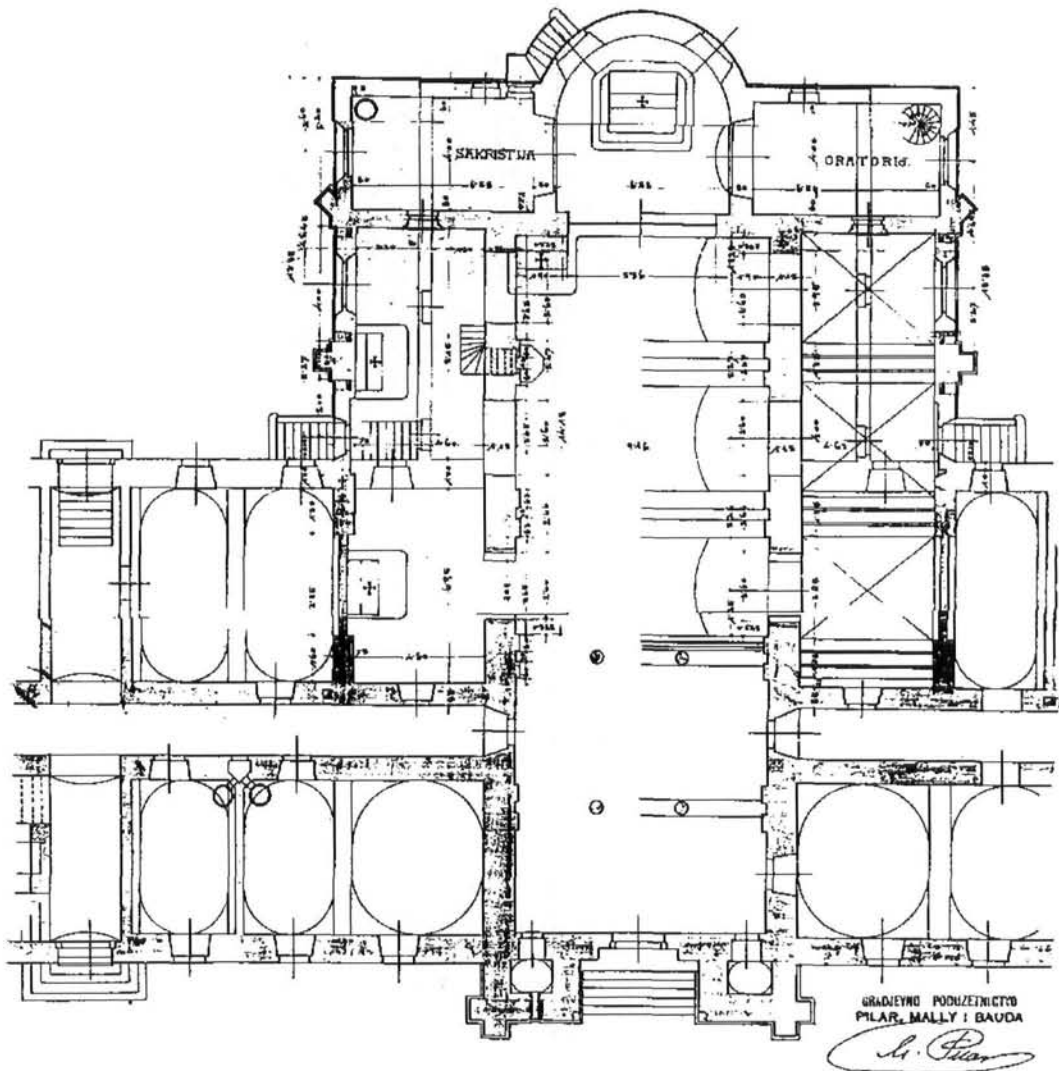
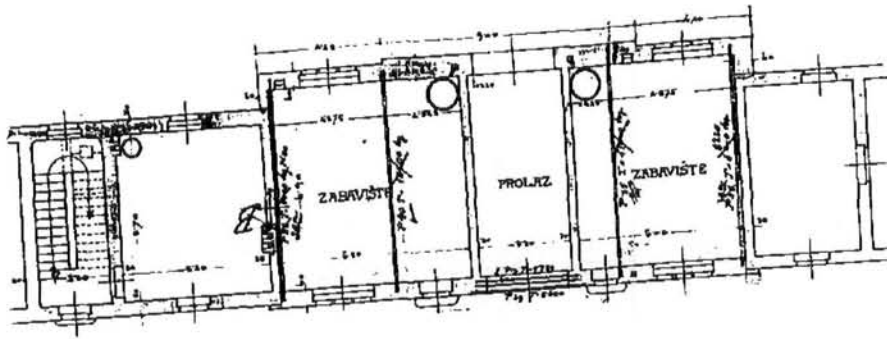

Martin Pilar za Pilar & Mally & Bauda, kuća Rudovits, Trg maršala Tita 1/Masarykova 27, 1899. g., pročelje (1921–1922. g. – Otton Goldscheider izvodi nadogradnju trećeg kata i mansarde s potpunim preoblikovanjem pročelja)

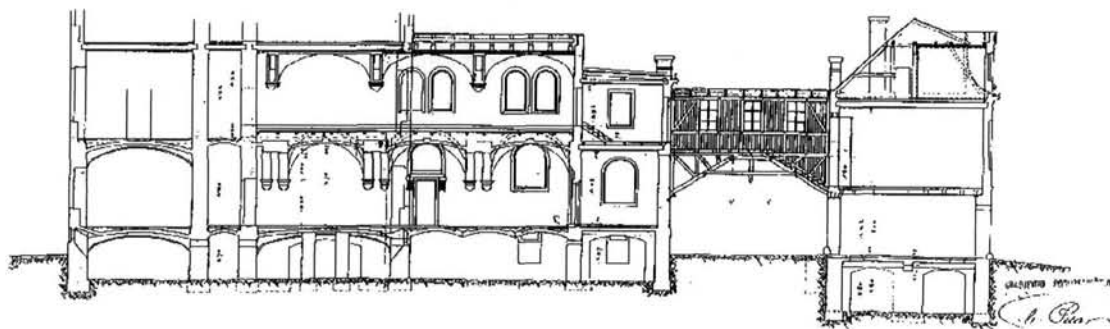
Martin Pilar for Pilar & Mally & Bauda, Rudovitz building, Trg maršala Tita 1/Masarykova 27, 1899, facade (1921–1922 Otton Goldscheider was in charge of adding the third floor and mansarde involving complete change of facade)

podijeliti u tri grupe: umjetnički visoko vrijedna i rutinska akademska arhitektonska ostvarenja te manje zanimljiva graditeljska ostvarenja. Među umjetnički visoko vrijednim ostvarenjima glavnu ulogu čine djela visokog historicizma, primjerice: kuća Amruš (1892–1893. g.; Strossmayerov trg 5); zgrada Jugoslavenske akademije (1894. g.; Tomislavov trg/Petrinjska ulica/nova ulica – neizvedeni projekt); kuća Wellisch (1894. g.; Jurišićeva 8); zgrada Hrvatskog tipografskog društva »Sloga« (1894–1895. g.; Primorska 2/Ilica); kuća Antolković (1896. g.; Masarykova 16); kuća Paulić (1896. g.; Šenoa 3), kuća Mudrović (1897. g.; Preradovićeve 44/Svačićev trg); kuća Deberta (1897. g.; Dalmatinska 5); kuća Šulek (1897. g.; Preradovićeve 9); kuća Schwarz (1897. g.; Varšavska 1); kuća Tomaj (1897. g.; Gajeve 38); kuća Grahor – ulična i dvorišna zgrada (1898. g.; Gundulićeve 37). Osnovna odlika je zrela primjena skladnih proporcija i u detalju precizno definiranih povijesnih arhitektonskih elemenata. U arhitektonskoj kompoziciji visokog historicizma dominira tradicionalna figuracija s uočljivom jasnom tripartitnom podjelom pročelja.

Prizemlje je obrađeno snažnim rustikalnim potezima i profilacijom odvojeno od osnovne plohe pročelja. Vijenac veoma jasno dijeli pročelje od krova koji najčešće nije oblikovni već utilitarni element u arhitektonskoj kompoziciji. Erkeri su uglavnom jednokatni i vrlo umjerene proporcije. Stvorene su visoko retorične arhitektonske kompozicije, gdje je velika pažnja posvećena estetskom istraživanju tektonike i raznolikosti tekstura plohe pročelja. Upotrebljeni oblikovni elementi protežu se u velikom rasponu od linearne dvodimenzionalnosti usporidive s plitkim reljefom do maksimalne prostorne trodimenzionalnosti. Arhitektonski oblikovni vokabular visokog historicizma u potpunosti je prilagođen stvaranju estetiziranih urbanih prizora duž poteza uličnih pročelja. Tradicionalna figuracija arhitektonskih elemenata iz povijesti arhitekture je na osnovi solidne akademske erudicije i osobne umjetničke nadarenosti objedinjena u cjelovitu i ujednačenu arhitektonsku kompoziciju. Vrijeme kasnog historicizma najavila su sljedeća ostvarenja: kuća Mally (1898. g.; Mihanovićeve 28); kuća Štokan (1898–1899. g.; Ilica

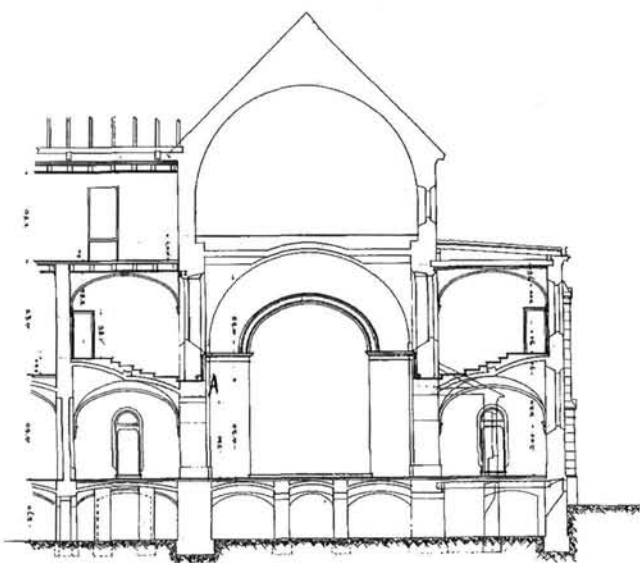

Martin Pilar za Pilar & Mally & Bauda, Povećanje crkve Sv. Vinka i prigradnja bolesničkog paviljona u samostanu Sestara milosrdnica, Frankopanska 15, 1899. g., tlocrt prizemlja crkve
 Martin Pilar for Pilar & Mally & Bauda, Extension of St. Vincent's church and added hospital building in monastery of the Sisters of Mercy, Frankopanska 15, 1899, church – Plan of ground floor

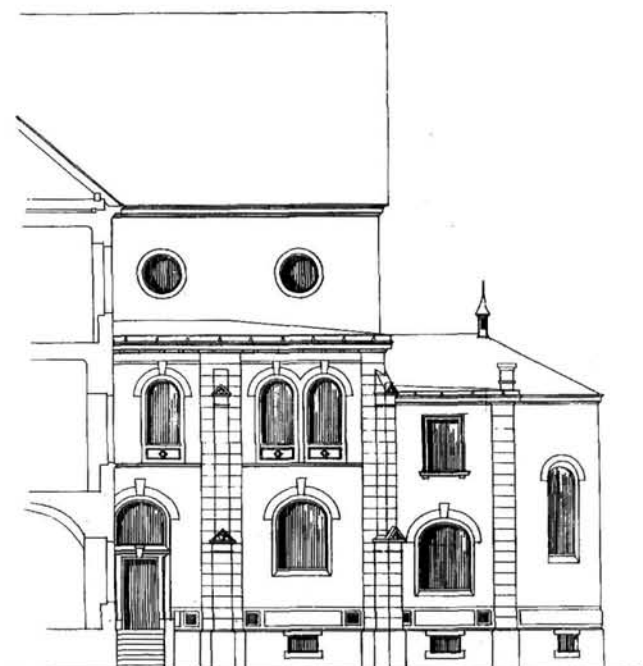
Martin Pilar za Pilar & Mally & Bauda, Povećanje crkve Sv. Vinka i prigradnja bolesničkog paviljona u samostanu Sestara milosrdnica, Frankopanska 15, 1899. g., uzdužni rasjek

Martin Pilar for Pilar & Mally & Bauda, Extension of St. Vincent's church and added hospital building in monastery of the Sisters of Mercy, Frankopanska 15, 1899, longitudinal Section

Martin Pilar za Pilar & Mally & Bauda, Povećanje crkve Sv. Vinka i prigradnja bolesničkog paviljona u samostanu Sestara milosrdnica, Frankopanska 15, 1899. g., poprečni presjek

Martin Pilar for Pilar & Mally & Bauda, Extension of St. Vincent's church and added hospital building in monastery of the Sisters of Mercy, Frankopanska 15, 1899, section of building

Martin Pilar za Pilar & Mally & Bauda, Povećanje crkve Sv. Vinka i prigradnja bolesničkog paviljona u samostanu Sestara milosrdnica, Frankopanska 15, 1899. g., bočno pročelje crkve

Martin Pilar for Pilar & Mally & Bauda, Extension of St. Vincent's church and added hospital building in monastery of the Sisters of Mercy, Frankopanska 15, 1899, lateral facade of church

Martin Pilar za Pilar & Mally & Bauda, Povećanje crkve Sv. Vinka i prigradnja bolesničkog paviljona u samostanu Sestara milosrdnica, Frankopanska 15, 1899. g., pročelje paviljona prema samostanskom vrtu

Martin Pilar for Pilar & Mally & Bauda, Extension of St. Vincent's church and added hospital building in monastery of the Sisters of Mercy, Frankopanska 15, 1899, hospital building front facing the garden

73); kuća Rudovits (1899. g.; Trg maršala Tita 1/Masarykova 27); kuća Mally (1900. g.; Mihanovićeve 26). Osnovna odrednica je stanovito preobilje elemenata u arhitektonskoj kompoziciji. Zamjetna je veoma jasna retorika akademske memorije, gdje se elementi rustikalne obrade primjenjuju na cijeloj plohi pročelja. Zadržana je tripartitna podjela pročelja ali se posebno reprezentativno oblikuju gornji dijelovi vijenca prema krovu sa skulpturalnim elementima. Povećava se format prozora a dotada jednostavni oblik zadobiva složenost. Eksperimentira se formom krova i počinje se primjenjivati ravni krov. Umjesto težnje za postizanjem uravnoteženog odnosa u arhitektonskoj kompoziciji teži se na stanovit način disharmoniji naglašavanjem vertikalne podjele plohe pročelja da bi se postigla reprezentativnost. Između estetskih značajki historicizma i secesije osebujni je projekt kuće Bauda (1899–1900. g.; Mihanovićeve 36). Zastupljene su sve odrednice kasnog historicizma od spektakularno naglašenog središnjeg erkera do grube rustike u žbuki pročelja i završne balustrade iznad vijenca pročelja naglašene reprezentativnosti. Secesijska novost je obrada arhitektonskih elemenata glavnog ulaza, prozora pa sve do balkona na prvom katu.

Sljedeća velika skupina su akademska ostvarenja rutinske kvalitete koja balansiraju na finoj granici između arhitekture i graditeljstva, primjerice kuća Halper (1893. g.; Draškovićeve 4); kuća Lopašić (1894. g.; Jurjevska 28a); kuća Seć (1895–1896. g.; Jurjevska 18); kuća Liehmann (1896. g.; Gundulićeve 53); kuća Saulik (1895–1896. g.; Ilica 152), kuća Oblak (1897. g.; Dalmatinska 7), kuća Hribar (1897–1898. g.; Gundulićeve 58); kuća Kugli (1900–1901. g.; Mesnička 3). Pojava velikog broja ostvarenja logična je posljedica poslovnog širenja poduzeća, gdje je ustanovljen fleksibilan projektantski pristup pojedinim zadacima.

Posebna cjelina su mnoge pregradnje i dogradnje, koje su uglavnom ostvarenja graditeljskih kvaliteta, primjerice kuća Čačković (1896. g.; Gajeve 7); kuća Schwartz (1896. g.; Ilica 29); zgrada Srpskoppravoslavne općine (1896. g.; Ilica 7); kuća Budicki (1898. g.; Mesnička 15a); kuća Stejskal (1899. g.; Prilaz 35).

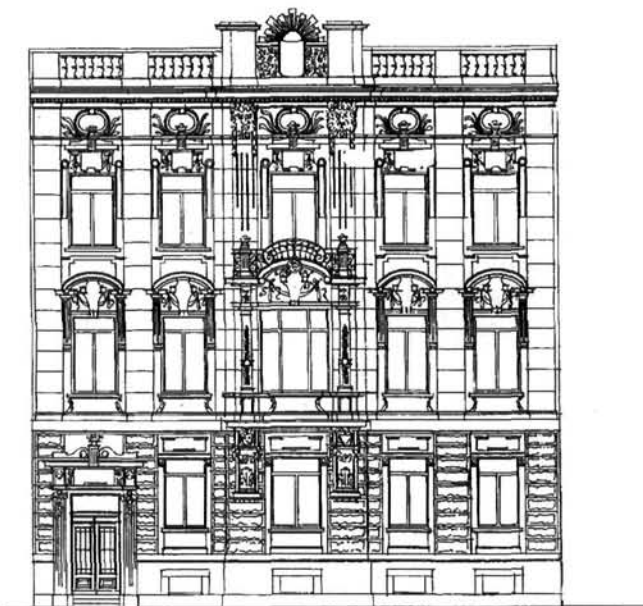
Posebno mjesto zauzimaju interpolacije unutar povijesnog kompleksa crkve Sv. Vinka i samostana Sestara milosrdnica u Frankopanskoj 15. Prva intervencija učinjena je 1899. godine, kada je izvršena dogradnja po dva polja bočnih lađa sa svake strane, te prostora sakristije i oratorija u prizemlju i na katu crkve Sv. Vinka. Na razini crkve u novostvorenim bočnim lađama nalazili bi se pomoćni oltari. Novonastale bočne galerije imaju stepenasti pod i križne svodove. U prostoru samostanskog dvorišta interpoliran je jednokatni bolesnički paviljon u slobodni prostor između dva krila postojeće jednokatne izgradnje. U prizemlju zgrade ostavljen je kolni prolaz a bolesnički trakt riješen je na prvom katu s trokrevetnom, četverokrevetnom i šesterokrevetnom sobom s pratećim sanitarijama i sobom bolničarke. Ostvareno je povezivanje na razini crkvene galerije i prvog kata bolesničkog paviljona pomoću zatvorenog hodnika. Sljedeće ostvarenje je interpolacija dvokatne blagovaonice uz sam južni rub parcele 1899–1900. godine. U prizemlju i prvom katu predviđeno je skladište za potrebe samostana a na drugom katu je zamišljena glavna zajednička blagovaonica, koja je povezana hodnikom s uličnom zgradom samostana i postojećim dvorišnim paviljonima. Prostor blagovaoničke dvorane riješen je u svijetloj visini od sedam metara sa sjevernim bočnim svjetlom sa dva reda prozora. Arhitektonska kompozicija zasnovana je na kompaktnom volumenu s ravnim krovom i zanimljivo oblikovanom unutrašnjem prostoru blagovaonice. Idući rad je dogradnja sjevernog uglovnog dvokatnog krila na samostanskoj zgradi između Frankopanske i Varšavske ulice 1902. godine. Dogradene su dvije prostorije sa središnjim svjetlikom, a u arhitektonskoj kom-

poziciji oblikovanje postojećeg pročelja je jednostavno doslovno ponovljeno na novom pročelju u Varšavskoj ulici. Arhitektonsko djelovanje Martina Pilara na kompleksu samostana i crkve pokazuje veliku odmjeranost i suzdržanost u interpoliranju novih cjelina i potpuno prilagođavanje oblikovnoj jednostavnosti postojećeg povijesnog sklopa. Osnovno stvaralačko načelo je maksimalno poštivanje procesa nastanka cijelog samostanskog sklopa, koji se može opisati kao proces vremenski neprekinutog dodavanja. Arhitektonski izraz je historicizam, ali unutar arhitektonske kompozicije primijenjen je uz veliku samokontrolu i neprestanu svijest o potrebi prilagođavanja zatečenim ambijentalnim vrijednostima samostanskog kompleksa, gdje su osnovne vrijednosne značajke proistekle iz graditeljske a ne iz akademske arhitektonske tradicije.

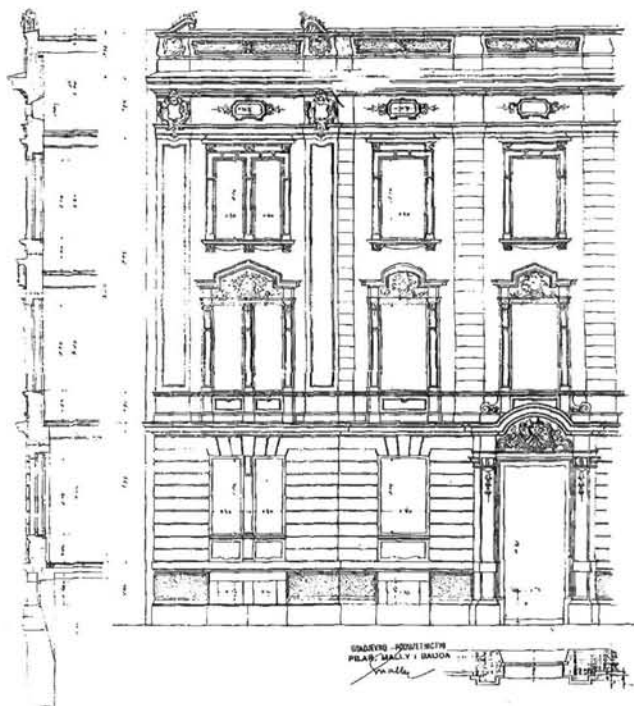
Izvođačka djelatnost poduzeća evidentna je već od ranih početaka partnerstva. Poduzeće je preuzelo niz gradnji prema projektima drugih arhitekata, za koje se može tvrditi da su veoma kompleksni arhitektonski i građevinski poduhvati, primjerice: zgrada Društva dioničke tiskare arhitekta Ferda Kondrata (1896–1897. g.; Gundulićeve 18/Masarykova 24); palača Prve hrvatske štedionice – Oktogon arhitekta Josipa Vancaša (1898–1899. g.; Ilica 5/Margaretska 1–3/Bogovićeve 6).¹¹ Poduzeće Pilar & Mally & Bauda – djelujući istodobno s velikim arhitektonsko-graditeljskim poduzećem Hoenigsberg & Deutsch i s graditeljskim poduzećem Grahor & sinovi, orijentiranim na industrijsku proizvodnju građevnog materijala – definitivno je prevalilo put od obrtničkog do visoko organiziranog manufakturnog načina gradnje s visoko postavljenim kriterijima kvalitete izvedbe građevnih i obrtničkih radova. Osim izuzetne kvalitete, začuđujući su i vremenski rokovi izvedbe tako velikih i kompleksnih gradnji, koje svjedoče o izuzetno organiziranom vođenju cijeloga procesa gradnje. Uz obrtnu školu i graditeljni odjel građevne stručne škole, poduzeća Hoenigsberg & Deutsch i Pilar & Mally & Bauda su zahvaljujući velikoj profesionalnoj produkciji najsnažnije utjecali na održavanje konstantno visoke kvalitete obrtničkog rada u Zagrebu.

Analizirajući samostalnu arhitektonsku praksu arhitekta Martina Pilara, kao i djelovanje u okvirima građevnog poduzetništva Pilar & Mally & Bauda, moguće je uočiti kompleksno značenje Martina Pilara u arhitekturi Zagreba potkraj XIX. i početkom XX. stoljeća. Osim neposredne projektantske prakse Martin Pilar je bio izuzetno aktivan u djelovanju Društva inžinira i arhitekta, gdje je učlanjen od 1889. godine. Iznimno je značajno sudjelovanje 1891. godine u izradi stručne predstave Društva inžinira i arhitekta koja je upućena Kr. zemaljskoj vladi s neposrednim prijedlozima za promjenu ustrojstva obrtno škole i preciznije određivanje stručnog položaja civilnih inžinira.¹² Još je bolji pokazatelj profesionalnog ugleda arhitekta Martina Pilara poziv Društva inžinira i arhitekta za sudjelovanjem u radu stručnog odbora zajedno s inžinierom Milanom Lenucijem, inžinierom Mihajlom Ursinyjem, inžinierom Josipom Grahorom, inžinierom Josipom Chvalom i arhitektom Ferdinandom Kondratom na izradi predstave Kr. zemaljskoj vladi s obrazlaganjem nužnosti osnivanja Visoke tehničke škole u Zagrebu s potrebnim nastavnim planom za inžinirski odjel.¹³ Arhitekt Martin Pilar sudjelovao je u radu mnogih ocjenjivačkih porota na arhitektonskim natjecanjima: 1908. godine za regulaciju Kaptola; 1909. godine za projekt crkve Sv. Blaža i Sveučilišnu knjižnicu u Zagrebu te palaču Prve hrvatske štedionice u Osijeku.

Kreativnost arhitekta Martina Pilara nije isključivo određena imaginativnim projektantskim zadacima; k tome, očito ju posvjedočuje velika idejna elastičnost prilagodbe kao i njegove velike organizatorske sposobnosti potrebne za svakodnevno djelovanje,

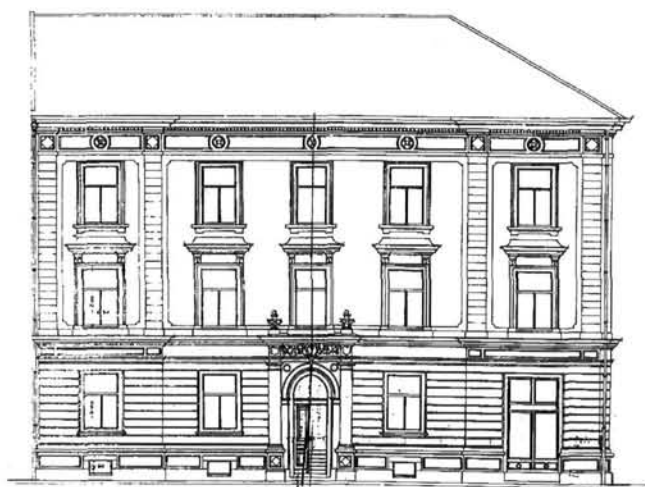
Martin Pilar za Pilar & Mally & Bauda, kuća Bauda, Mihanovičeva 36, 1899–1900. g., pročelje
Martin Pilar for Pilar & Mally & Bauda, Bauda building, Mihanovičeva 36, 1899–1900, facade

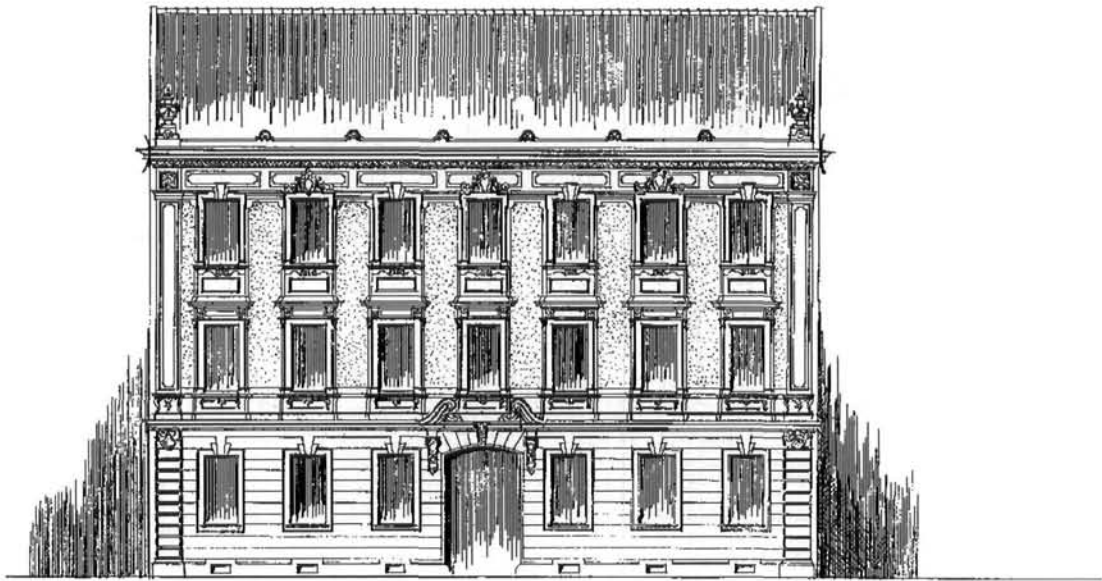
Martin Pilar za Pilar & Mally & Bauda, kuća Mally, Mihanovičeva 26, 1900. g., pročelje
Martin Pilar for Pilar & Mally & Bauda, Mally building, Mihanovičeva 26, 1900, facade

Martin Pilar za Pilar & Mally & Bauda, dogradnja sjeverozapadnog samostana Sestara milosrdnica, Frankopanska 15, 1902. g., pročelje prema Varšavskoj ulici
Martin Pilar for Pilar & Mally & Bauda, Extension of the northwest wing of the Sisters of Mercy monastery, Frankopanska 15, 1902, front facing Varšavska street

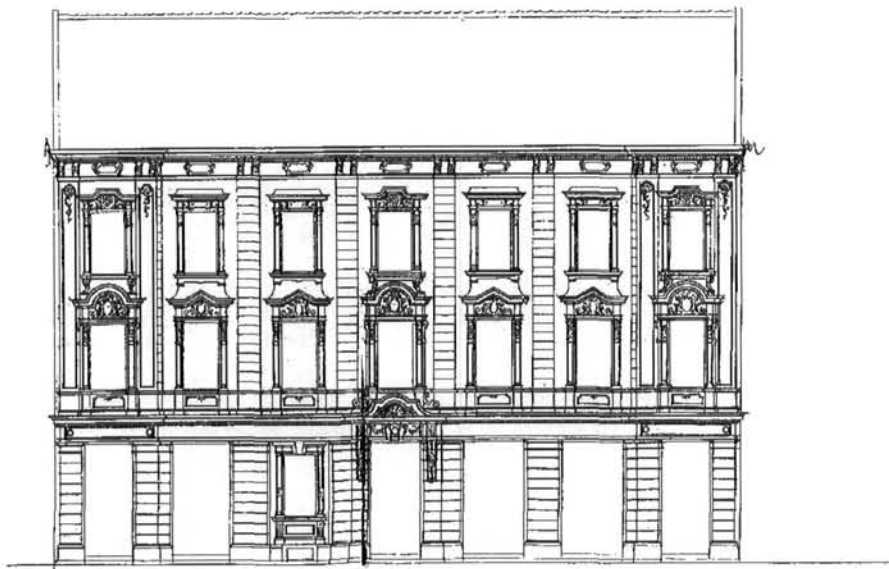

Martin Pilar za Pilar & Mally & Bauda, kuća Paulić, Šenoina 3, 1896. g., pročelje u Šenoinoj ulici
Martin Pilar for Pilar & Mally & Bauda, Paulić building, Šenoina 3, 1896, facade on Šenoina street

M. Pilar

Martin Pilar za Pilar & Mally & Bauda, kuća Deberta, Dalmatinska 5, 1897. g., pročelje
Martin Pilar for Pilar & Mally & Bauda, Deberta building, Dalmatinska 5, 1897, facade

Martin Pilar za Pilar & Mally & Bauda, kuća Šulek, Preradovićeveva 9, 1897. g., pročelje
Martin Pilar for Pilar & Mally & Bauda, Šulek building, Preradovićeveva 9, 1897, facade

Martin Pilar za Pilar & Mally & Bauda, kuća Mudrovčić, Preradovićeve 44 / Svačićev trg, 1897. g., pročelje
Martin Pilar for Pilar & Mally & Bauda, Mudrovčić building, Preradovićeve 44/Svačićev trg, 1897, facade

u poslovnom procesu u velikom arhitektonskom i građevnom poduzeću. Martin Pilar je posve sigurno – uz Lava Hoenigsberga, Hermanna Bolléa, Josipa pl. Vancaša, Janka Josipa Grahora, Janka Holjca i Aleksandra Seča – jedan od arhitekata koji su autorski jasno uobličili arhitekturu visokog historicizma u Zagrebu u razdoblju od 1880. do 1900. godine.

Popis radova

1889.g. – Rupert Melkus i Martin Pilar; Gradska dječjačka pučka škola; P + 2; Varšavska 18; (izvodač Šafranek & Wiesner)

1889.g. – Kuno Waidmann u suradnji s Martinom Pilarom; Gradska obospolna pučka škola; P + 1; Krajiška 9; (1922.g. – J. Seifert i K. Wajda, nadogradnja drugoga kata)

1892–1893.g. – Martin Pilar; kuća Amruš, P + 2; Strossmayerov trg 5

1893.g. – Martin Pilar; kuća Halper; P + 2; Draškovićeve 4

1894.g. Martin Pilar za Pilar&Mally&Bauda; kuća Lopašić; Jurjevska 28a; (dogradnja prvog kata i neizvedena prigradnja)

1894.g. – Martin Pilar za Pilar&Mally&Bauda; zgrada Jugoslavenske akademije; P + 2; Tomislavov trg/Petrinjska ulica/nova ulica; (neizvedeni projekt)

1894.g. – Martin Pilar za Pilar&Mally&Bauda; kuća Wellisch; P + 3; Jurišičeva 8; (prizemlje potpuno demolirano)

1894–1895.g. – Martin Pilar za Pilar&Mally&Bauda; zgrada Hrvatskog tipografskog društva »Sloga«; P + 2; Primorska 2/Ilica; (pročelje potpuno demolirano)

1895.g. – Martin Pilar za Pilar&Mally&Bauda; kuća Froll-Zamečnik; P + 1; Prilaz 71; (1961–1962. g. nadograđen drugi i treći kat)

1895–1896.g. – Martin Pilar za Pilar&Mally&Bauda; kuća Saulik; P + 2; Ilica 152; (pročelje potpuno demolirano)

1895–1896.g. – Martin Pilar za Pilar&Mally&Bauda; kuća Seč, Jurjevska 18; (dogradnja)

1896.g. – Martin Pilar za Pilar&Mally&Bauda; kuća Antolković; P + 2; Masarykova 16; (dogradnjom dućana demolirano pročelje prizemlja)

1896.g. – Martin Pilar za Pilar&Mally&Bauda; kuća Čačković; Gajeva 7; (dogradnja drugog kata na dvorišnom krilu, 1938. g. cijela zgrada srušena)

1896.g. – Martin Pilar za Pilar&Mally&Bauda; kuća Liehmann; P + 1; Gundulićeva 53; (1922. g. nadograđen drugi kat)

1896.g. – Martin Pilar za Pilar&Mally&Bauda; kuća Paulić; P + 2; Šenoina 3

1896.g. – Martin Pilar za Pilar&Mally&Bauda; kuća Schwartz; Ilica 29; (dogradnja dvokatnog dvorišnog krila)

1896.g. – Martin Pilar za Pilar&Mally&Bauda; kuća Varžička; P + 2; Gundulićeva 49; (neizvedeni projekt)

1896.g. – Martin Pilar za Pilar&Mally&Bauda; zgrada Srpskopravoslavne općine; Ilica 7; (izvođač Hoenigsberg&Deutsch, dogradnja dvokatnog južnog krila)

1897.g. – Martin Pilar za Pilar&Mally&Bauda; kuća Mudrovčić; P + 2; Preradovićeve 44/Svačićev trg; (u potkrovlju dograđeni stanovi a na uglu apoteka)

1897.g. – Martin Pilar za Pilar&Mally&Bauda; kuća Oblak; P + 2; Dalmatinska 7; (pročelje izmijenjeno tijekom gradnje)

1897.g. – Martin Pilar za Pilar&Mally&Bauda; kuća Deberta; Dalmatinska 5; (dogradnja drugog kata i preoblikovanje; pročelje izmijenjeno tijekom gradnje)

1897.g. – Martin Pilar za Pilar&Mally&Bauda; kuća Šulek; P + 2; Preradovićeve 9

1897.g. – Martin Pilar za Pilar&Mally&Bauda; kuća Schwarz; P + 2; Varšavska 1

1897.g. – Martin Pilar za Pilar&Mally&Bauda; kuća Tomaj; P + 2; Gajeva 38

1897–1898.g. – Martin Pilar za Pilar&Mally&Bauda; kuća Hribar; P + 2; Gundulićeva 58; (pročelje izmijenjeno tijekom gradnje)

1897–1898.g. – Martin Pilar za Pilar&Mally&Bauda; kuća Schneider; P + 2; Gundulićeva 48

1898.g. – Martin Pilar za Pilar&Mally&Bauda; kuća Buđicki; P + 2; Mesnička 15a; (pregradnja i dogradnja dvorišnog krila)

1898.g. – Martin Pilar za Pilar&Mally&Bauda; kuća Grahor – ulična i dvorišna zgrada; P + 2; Gundulićeva 37; (pročelje izmijenjeno tijekom gradnje)

1898.g. – Martin Pilar za Pilar&Mally&Bauda; kuća Mally; P + 3; Mihanovićeve 28

1898–1899.g. – Martin Pilar za Pilar&Mally&Bauda; kuća Štokan; P + 3; Ilica 73; (1910–1911.g. – Victor Gross, prigradnja dvorišnog krila)

1899.g. – Martin Pilar za Pilar&Mally&Bauda; kuća Stejskal; P + 1; Prilaz 35; (pregradnja)

1899.g. – Martin Pilar za Pilar&Mally&Bauda; kuća Rudovits; P + 2; Trg maršala Tita 1/Masarykova 27; (1921–1922.g. – Otton Goldscheider, nadogradnja trećeg kata i mansarde s potpunim preoblikovanjem pročelja, izvođač Ervin Weiss)

1899.g. – Martin Pilar za Pilar&Mally&Bauda; Povećanje crkve Sv. Vinka i prigradnja bolesničkog paviljona u samostanu Sestara milosrdnica; Frankopanska 15

1899–1900.g. – Martin Pilar za Pilar(Mally&Bauda; Dogradnja blagovaonice i magazina u samostanu Sestara milosrdnica; Frankopanska 15

1899–1900.g. – Martin Pilar za Pilar&Mally&Bauda; kuća Bauda; P + 2; Mihanovićeve 36

1900.g. – Martin Pilar za Pilar&Mally&Bauda; kuća Mally; P + 2; Mihanovićeve 26

1900–1901.g. – Martin Pilar za Pilar&Mally&Bauda; kuća Kugli; P + 3; Mesnička 3; (pročelje izmijenjeno tijekom gradnje)

1902.g. – Martin Pilar za Pilar&Mally&Bauda; Dogradnja sjeverozapadnog ugla samostana Sestara milosrdnica; P + 2; Frankopanska 15

Izvođački radovi:

1896–1897.g. – Ferdo Kondrat, zgrada Društva dioničke tiskare; Gundulićeva 18/Masarykova 24

1898–1899.g. – Josip pl. Vancaš, palača Prve hrvatske štedionice – Otkon; Ilica 5/Margaretska 1–3/Bogovićeve 6

Bilješke

1. Kaptolski arhiv Zagreb, Ostavština Martina Pilara, a) K. K. Staatspruefungs-Commission, Erste Staatspruefung-Certifikat, 21.6.1881, K. K. Technische Hochschule in Wien b) K. K. Staatspruefungs-Commission, Zweite Staatspruefung-Zeugnis, 19.12.1884, K. K. Technische Hochschule in Wien c) **Drago Galić**, *Arhitekti članovi JAZU*, JAZU, Rad 437, Zagreb, 1991.g., 20–25.
2. Dopis Kr. zem. vlade br. 8979 od 12. 10. 1885. g.
3. Naredba Kr. zem. vladina odjela za unutarnje poslove br. 15660 od 26. 2. 1885. g. glede ovlaštivanja civilnih tehnikah za izvršavanje mještva, Sbornik zakona i naredaba valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju, Zagreb, 1877, XXVII, 60, 677.
4. Rupert Melkus dugogodišnji je ravnatelj gradskoga građevnog ureda od 1871. do 1891. g.; akademskom naobrazbom civilni je inžinir s vrlo širokom i bogatom graditeljskom praksom.
5. Svi podaci o gradnjama su iz urudžbenih projekata i spisa građevnog odjela Gradskog poglavarstva u Zagrebu koji se nalaze u Povijesnom arhivu u Zagrebu, Opatička 29. Vremenska datacija izvedena je na sljedeći način: a) Kad je navedena samo jedna godina, tada je iste godine izdana građevna i uporabna (stambena) dozvola; b) Kada su navedene dvije godine, tada je prve godine izdana građevna dozvola, a druge godine uporabna (stambena) dozvola.
6. Karlo Bauda, Zagreb, 4. 8. 1855.g. –28. 12. 1944.g.
7. VDIA, XIX, 2, Zagreb, 1898, 20–25.
8. **Aleksander Laslo**, *Rudolf Lubyński – prilog definiciji stambenog tipa*, »Arhitektura«, XXXVII–XXXVIII, 189–195, Zagreb, 1984–1985, 171.

9.

U odnosu stambene kuće i građevinske čestice razlikuje se: zatvoreni način ugradnje u nizu i otvoreni način gradnje (slobodno stojeće vile, prigradnje). Prema broju stanova u kući, moguća je podjela na obiteljsku i najamnu gradnju. Stanovanje se može podijeliti i prema vrsti i potrebi stanara na radničko, građansko i patricijsko.

10.

U analizi prema vrsti i potrebi stanara odstupljeno je od modela Josepha Stuebena. Tome je nekoliko razloga, među inim i zato što se patricijsko stanovanje veoma malokad pojavljuje u Zagrebu a uglavnom je riječ o građanskom stanovanju. Predložena je malo detaljnija podjela građanskog stanovanja prema kriteriju udobnosti. Stanovanje s maksimalnim zahtjevom udobnosti bilo bi jedan stan na cijelome katu; optimalni zahtjev udobnosti bila bi dva stana na katu a minimalni zahtjev udobnosti bila bi sva izgradnja prema dvorišnoj strani parcele. U suvremenoj povijesti umjetnosti u Hrvatskoj analizom modela za najamnu stambenu izgradnju u razdoblju historizma bavio se **Ivo Maroević**:

a) *O historizmu u Zagrebu*, »Peristil«, 20, Zagreb, 1977, 123–144.

b) *Prijedlog za tipologiju stambene arhitekture u Zagrebu u drugoj polovici 19. stoljeća*, Radovi IPU, 11, Zagreb, 1988, 165–184.

c) *Hausbau im 19. Jahrhundert*, Sobernheim/Marburg, Jonas Verlag, 1989, 287–323.

11.

a) VDIA, XXI, 6, Zagreb, 1900, 63–65.

b) VDIA, XXI, 7, Zagreb, 1900, 76–79.

12.

VDIA, XII, 1, Zagreb, 1892, 3–6.

13.

a) VDIA, XIX, 2, Zagreb, 1898, 20–25.

b) **Josip Chvala**, *Ustrojenje Visoke tehničke škole u Zagrebu*, VDIA, XIX, 3, Zagreb, 1898, 46–49.

Svi slikovni izvori su iz Povijesnog arhiva u Zagrebu.

All illustrations by courtesy of the Historical Archives in Zagreb.

Summary

Zlatko Jurić

Architect Martin Pilar – Activity in Zagreb 1889–1907

The work of Martin Pilar is closely related to the education and professional activity of the first generation of Zagreb architects who had a professional education and who incorporated the architecture of Zagreb into the contemporary architectural trends in Central Europe in the period of High Historicism. Pilar's career can be divided into several segments. The first period covers his years of study at the Technische Hochschule and Art Academy in Vienna, and his early work in state and private studios in Zagreb from 1871 to 1891. The second period includes the years 1891–1894, when the architect had his own studio. The third period is marked by his collaboration with the civil engineer Julije Mally and the municipal engineer Karlo Bauda in the architectural studio of Pilar&Mally&Bauda from 1894 to 1907. Owing to the professional profiles of the partners, the firm was entitled to control all the phases of a building enterprise: from planning to construction. From the firm's founding down to about 1900 Martin Pilar was probably the only author of the architectural ideas. As the firm was branching out into very large construction projects, the designing of projects was probably also reorganized, incorporating younger architects-designers such as Josip Marković, Viktor Kovačić, Aladar Baranyai and Lav Kalda, all members of the second generation of Zagreb architects. The younger colleagues were given complete freedom in idea and design of projects. Although he had studied with the leading authorities of Central European historicism, which marked his entire oeuvre, Martin Pilar (along with other architects of the first generation, as Janko Holjac or Josip Vancaš) also tried to embrace modern *Sezession* developments. In this he sought the cooperation of the second academically educated generation of architects. Along with the architects Lav Hoenigsberg, Hermann Bollé, Josip Vancaš, Janko Josip Grahor, Janko Holjac and Aleksandar Seć, Martin Pilar made a significant contribution to high historicist architecture in Zagreb in the period 1880–1900.